

СЪДЪРЖАНИЕ

Увод	стр. 3
1. Добруджанският въпрос в първите месеци на войната	стр. 6
2. Добруджанският въпрос в периода януари-март 1940 г.	стр. 10
3. Промяна на българската политика по Добруджанския въпрос	стр. 11
4. Дейността на българската дипломация за поправянето на една несправедливост	стр. 16
Заклучение	стр. 24
Използвана литература	стр. 25

У В О Д

Добруджанският въпрос, като предмет на международните отношения, възниква след Руско - турската война от 1877 - 1878 г. След войната Русия, за да компенсира Румъния за Бесарабската област, ѝ предлага Северна Добруджа. Въпреки, че румънската общественост отхвърля руското предложение, Берлинският конгрес постановява, че “границата между България и Румъния ще започне от една точка на изток от Силистра, като ще бъде определена от една европейска комисия и оттам ще върви към Черно море на юг от Манкалия, която се дава на Румъния”.¹ Така добруджанският въпрос се превръща в един от проблемите в балканските отношения.

От 1878 г. до 1912 г. въпросът за Южна Добруджа не предизвиква сериозни усложнения в отношенията между България и Румъния. През този период, докато България е заета предимно с освобождението на земите, останали под турска власт, погледите на румънските управляващи все по - често се обръщат към българските земи.

След българските победи в Източна Тракия през есента на 1912 г. Румъния решава, че е настъпил моментът да поиска корекция на границата. Така се стига до Конференцията на посланиците в Санкт - Петербург на 9 май 1913 г. На нея участват посланиците на Германия, Англия, Австро - Унгария, Италия и Франция и се решава град Силистра да премине към Румъния, но се отхвърлят румънските искания за корекции на останалата част от границата. По този начин великите сили разгарят противоречията между двете страни, като в Румъния аспирациите за Южна Добруджа продължават да растат .

Подходящ момент за тяхното удовлетворяване се оказва Междусъюзническата война от 1913 г. Използвайки ангажираността на България във войната срещу Сърбия и Гърция, на 29 юни 1913 г. румънската армия завладява Южна Добруджа и през река Дунав достига до околностите на София. Това заграбване бива узаконено в Букурещкия мирен договор, подписан на 10 август 1913 г. Според договора новата граница между България и Румъния “тръгва от Дунав, по - нагоре от Тутракан, по течението на реката, и достига до

¹ *Генчев Н.*, Възвръщане на Южна Добруджа към България през 1940 г., сп. Исторически преглед, 1969, бр. 6, стр. 58

Черно море на юг от Екрене”.² Според договора България се задължава да събори не по-късно от две години съществуващите фортификационни съоръжения и да не предприема военно строителство в Русе, Шумен, областта между тях и в една зона от двадесет километра около Балчик.

Добруджанският въпрос отново излиза на сцената през Първата световна война. Тайната конференция от 6 септември 1915 г., подписана от германския посланик в София Михаелес и българския министър - председател и министър на външните работи В. Радославов, предвижда, че ако Румъния без никакво предизвикателство атакува България, нейните съюзници или Турция, Германия се съгласяват България да си присъедини териториите, които е отстъпила на Румъния по Букурещкия договор от 1913 г., както и на една поправка на българо - румънската граница, начертана от Берлинския конгрес.

По време на войната българската армия освобождава Добруджа. Румъния капитулира и през пролетта на 1918 г. румънското правителство подписва договор за мир с България, Германия, Австро - Унгария и Турция, според който Румъния връща Южна Добруджа и коригира границата в полза на България под линията Черна вода - Кюстенджа. Останалата част на Добруджа е отстъпена на четирите съюзни държави и остава под тяхното общо управление.

Но през 1918 г. България е победена, а Добруджанският въпрос отново е предмет на мирна конференция. Въпреки безспорните исторически, географски и етнически права на България върху Южна Добруджа, тя отново е дадена на Румъния. Границата между България и Румъния според Ньойския мирен договор остава такава, каквато е била на 1 август 1914 г.

След войната от 1913 г. румънските власти започват да водят последователна политика на колонизация на Южна Добруджа. Само за едно десетилетие българският елемент намалява с 10 %. За това спомагат специалното законодателство (Законът за организиране на Южна Добруджа и Законът за проверка на аграрната собственост от 1924 г.) и откритата културна репресия. Закрити са училища, църкви, читалища, библиотеки, българските вестници фактически са забранени.

През 1933 г. започват приготовленията за Балканско споразумение. Тъй като балканските страни и Малкото съглашение се опитват да привлекат и България, след конференцията на Малкото съглашение в Синая се решава да се

² Генчев Н., Възвръщане на Южна Добруджа към България през 1940 г., сп. Исторически преглед, 1969, бр. 6, стр. 59

направи опит за подобряване на отношенията между България, Югославия и Румъния. Въпреки че България отказва да влезе в Балканското споразумение, българската дипломация използва подобряващите се по това време българо - югославски отношения и предложенията на румънското правителство, за да постави отново добруджанския въпрос. През декември 1933 г. Министерството на външните работи връчва на румънската легация в София меморандум относно спорните въпроси. Отговорът на Румъния се бави две години.

През април 1936 г. преговорите с Румъния са подновени в София. Българската делегация предлага два проекта за спогодба:

- 1) По уреждане на някои спорни въпроси между България и Румъния;
- 2) Относно режим на румънското малцинство в България и на българското малцинство в Румъния.

Но румънското правителство отзовава своя пълномощен министър от София и преговорите се преустановяват.

В навечерието на войната България е подложена на силен политически, дипломатически и стопански натиск от страна на великите сили и на формиралите се вече коалиции, да промени позициите си на неутралитет и изчакване, към които се придържа след Мюнхен 1938 г. Така се очертава нов подход и по добруджанския въпрос - изоставят се въпросите за положението на българското малцинство, а добруджанският въпрос се поставя като първо искане в системата на мирната ревизия на Ньойския договор. Това, разбира се, има определени исторически, икономически и политически основания.

В Добруджа живее компактно българско население, което въпреки румънската икономическа и културна репресия е запазило националното си съзнание, култура, език и традиции. Южна Добруджа е естествено продължение на България и нейна житница. При това тази територия е отнета на България не чрез война, а чрез несправедлив международен договор, несъобразен нито с историята, нито с географията, нито с етническите права на България.

Избухването на Втората световна война поставя добруджанския въпрос в нови условия. Неговото развитие става пряко зависимо от военнополитическите промени в Европа.

Добруджанският въпрос в първите месеци на войната

Втората световна война коренно променя съотношението на силите в Европа. Франция, главната крепителка на версайското статукво, скоро губи позиции. Великобритания също се оттегля от активни действия на континента. Остават Съветският съюз и Германия и затова съветско - германските отношения се превръщат в първостепенен фактор, определящ хода на събитията. В тяхното сложно развитие българската дипломация търси най - подходящия начин за решаване на своя териториален въпрос.

С избухването на Втората световна война добруджанският въпрос продължава да стои на първо място в българската програма за мирна ревизия. Българските управници обаче преценяват, че моментът не е подходящ за конкретни действия по въпроса, тъй като запазването на сигурността на страната е от първостепенно значение за България. В София имат данни за съществуването на антибългарско съглашение между Турция и Румъния, има сведения и за приготовленията на турския, гръцкия и румънския генерални щабове за колективни превантивни действия против България с цел да я неутрализират в случай на германско нападение срещу Румъния или на италианско срещу Гърция.

Въпреки това, с избухването на войната външнополитическото положение на другата пряко заинтересована от добруджанския проблем страна - Румъния, се влошава в значително по - голяма степен. Разгромът на Полша, с която Румъния има съюзен договор, е неизбежен, а с него расте и възможността от германско нападение срещу Румъния. Избухналата война прави възможно и твърде вероятно поставянето на бесарабския въпрос, а временното уреждане на съветско - германските отношения с пакта от 23 август 1939 г. събужда опасенията, че Румъния не ще може да разчита на германска подкрепа. Войната засилва и заплахата за Трансилвания от страна на Унгария. Освен това съществува възможност Румъния да бъде въввлечена във войната и при евентуално решение на Англия и Франция да открият фронт на Балканите.

За разлика от тежката ситуация на Румъния, някои аспекти на българската външнополитическа позиция се подобряват в първите месеци след избухването на войната. Подписването на германско - съветския договор е посрещнато с очакването, че ще окаже възпиращо въздействие върху Румъния и

Турция. Скоро се оказва, че българските управници не са сгрешили в преценките си. Турция, под въздействието на Съветския съюз, Англия, Италия и Югославия, внася корекции в отношението си към България. През ноември турските и българските войски се оттеглят от граничните райони.

Съветската политика се оказва изгодна за България не само с оглед на турската заплаха. Съветският съюз не може да разчита на влияние в Румъния. В навечерието и след започването на войната неговите интереси на Балканите са насочени главно спрямо България. От друга страна, Съветският съюз има териториални претенции спрямо Румъния, признати от Германия в тайния протокол от 23 август 1939 г., където е записано: “Що се отнася до Източна Европа, Съветският съюз изтъква своята заинтересованост относно Бесарабия. От германска страна се изразява пълна незаинтересованост за тези области.”³

Това обстоятелство очертава постоянството на съветската политика спрямо Румъния и България и предопределя нейното благосклонно отношение към българските претенции за Южна Добруджа. Макар че българското правителство внимателно избягва по - тясно сближение със Съветския съюз на политическа основа и особено сключването на пакт за взаимопомощ с него, то умело използва съветската позиция по въпроса. Доказателство за това е допитването до германската дипломация за съвет, какво поведение да възприеме България, ако Съветският съюз присъедини Бесарабия и предложи Добруджа на България. Освен че изразява страха на българската дипломация, че между Германия и Съветския съюз съществува договореност за подялба на Балканите на сфери на влияние, при което България попада в руската сфера, българското запитване има и своя цел - да подтикне Берлин да подкрепи българските аспирации към Южна Добруджа, за да не настъпи момент, когато те биха могли да бъдат удовлетворени само с помощта на Съветския съюз и във вреда на германското влияние в България. През есента на 1939 г. обаче германската дипломация, макар че не желае разпространението на съветското влияние на Балканите, не е склонна да се застъпи за българските искания.

Тази позиция на Германия се дължи и на факта, че по това време Германия се стреми да привлече Румъния на своя страна, за да си осигури румънския петрол и изобщо не желае да се ангажира с България по добруджанския въпрос. За дълго време тя остава непроменена. В началото на

³ *Генчев Н.*, Възвръщане на Южна Добруджа към България през 1940 г., сп. Исторически преглед, 1969, бр. 6, стр. 65

1940 г., когато България е предмет на най - силен дипломатически натиск от страна на англо - френския блок и засилващите се връзки със СССР, българската дипломация се опитва отново да склони Германия по Добруджанския въпрос, изтъквайки западната и руската заплаха. В разговор с държавния подсекретар на външните работи Вьорман през февруари 1940 г. Драганов посочва, че уреждането на въпроса за Добруджа посредством Англия или СССР няма да бъде от полза за Германия.

Опитът на Драганов обаче отново е неуспешен. От германското външно министерство го уверяват, че не са поети никакви гаранции за румънските граници, но те искали да запазят добрите си отношения с Румъния и затова не желаят да се намесват в сложните бесарабски, трансилвански и добруджански въпроси.

Така до пролетта на 1940 г. Германия защитава цялостта на Румъния и с оглед на своите балкански интереси се отнася отрицателно към българските искания за Южна Добруджа.

Отношението на Англия, Франция и САЩ към Добруджанския въпрос се определя от тяхната обща политика в Югоизточна Европа и от стремежа на англо - френската дипломация да създаде Балкански блок, неутрален по отношение на Германия и СССР, към който да бъде привлечена и България. Във връзка с това, англо - френската дипломация се опитва да внуши на румънския крал, че трябва да се уредят висящите въпроси с България, която трябва да влезе в Балканското споразумение. Крал Карол обаче категорично заявява, че никога няма да се съгласи да отстъпи територии на Унгария и България. Тази румънска позиция кара англо - френската дипломация да отхвърли българските искания.

Така Англия и Франция застават на румънска страна. В интерес на Румъния, която заедно с Труция се счита за първостепенен фактор в балканската политика на Англия и Франция, западната дипломация защитава статуквото на Балканите. През пролетта на 1939 г. Англия и Франция са дали официални гаранции на Румъния, че ще защитават нейната териториална цялост. В същото време на България пък са обещани компенсации, но едва след завършване на войната.

Отрицателното отношение към българските искания за Южна Добруджа в Париж и Лондон укрепва позициите на Румъния и парализира опитите на Балканското споразумение да регулира своите отношения с България на базата на разумни отстъпки.

В отношенията си с Англия и Франция по Добруджанския въпрос българското правителство използва същия дипломатически ход, който прилага и в Берлин и Рим. Докато българските дипломати внушават на Германия, че не е в неин интерес въпросът за Добруджа да се урежда чрез съдействието на Англия и СССР, в Рим направо плашат, че ако Италия не прояви разбиране, българското правителство ще се обърне с молба към Русия, по отношение на англо - френския блок се лансира главно съветската заплаха.

Въпреки справедливите искания на България за Южна Добруджа, всички опити на българската дипломация да склони Англия и Франция за съдействие остават напразни. Едва през пролетта на 1940 г., когато Румъния се преориентира окончателно към Германия, англо - френската дипломация променя своите разбирания в полза на България.

През този период значително място в българската външна политика заемат и българо - унгарските отношения. Тяхното активизиране има за резултат разширяването на военното сътрудничество, както и подписването на Българо - унгарска въздухоплавателна спогодба. Като цяло обаче българо - унгарските контакти имат предимно информативен характер. Тъй като и двете държави имат териториални претенции към Румъния, всяка от тях иска да е наясно с възгледите на другата в новите условия на избухналата война. През този период политическото сътрудничество е практически невъзможно поради това, че и най - слабият признак за съвместни действия би довел до реакция на страните от Малката антанта и Балканското съглашение. Освен това българската дипломация не желае да се обвързва с хортистите, които още преди избухването на войната са заемали заплашителна позиция спрямо Румъния, докато в София са избрали пътя на мирно уреждане на въпроса за Южна Добруджа.

Добруджанският въпрос в периода януари - март 1940 г.

Водещо събитие във външнополитическия живот на Балканите през този период е предстоящата годишна сесия на Постоянния съвет на Балканското съглашение. Преди откриването на заседанието турската дипломация дава да се

разбере в София, че е заинтересована от уреждането на българо - румънските отношения посредством румънски отстъпки в Южна Добруджа. На път за Белград през България минава турският външен министър, който е изпратен до границата от Кьосеиванов. Сарачоглу намеква за участието на България в Балканското съглашение в замяна на турската заинтересованост от решаване на българо - румънските въпроси. Той иска да узнае дали една широка автономия като междинен етап би била задоволителна. Кьосеиванов обаче категорично заявява, че единственото мислимо решение е връщането ѝ на България.

В навечерието на заседанието в Белград английската дипломация също изказва мнението, че е необходимо България да се включи в Балканското съглашение, като за тази цел трябва се удовлетворят поне част от нейните териториални искания.

Разбира се, основният проблем, разискван на заседанието на Постоянния съвет, е бъдещото поведение на държавите от Балканското съглашение спрямо Унгария и България. Обсъжда се румънската готовност за отстъпки, която според Гафенку е резултат от политическия натиск на Турция и Югославия. Румънският външен министър се показва непреклонен относно Бесарабия, но е склонен да направи отстъпки за малцинствата в Трансилвания. Гафенку признава етническата принадлежност на Добруджа към България, но категорично отказва да обсъжда териториални въпроси, като подчертава, че не вижда възможност да започне процес на ревизия преди края на конфликта.

Това становище на Румъния се подкрепя и от гръцка страна. Гърция се обявява против нарушаване принципа на антиревизионизма и против приобщаването на България към Балканското съглашение.

Трябва да се отбележи, че резултатите от заседанието на Постоянния съвет представляват успех за румънската дипломация, който обаче следва да се разглежда като следствие от конкретната обстановка на Балканите. Тъй като върху тогавашните събития на Балканите влиянието на Германия и Италия значително преобладава над това на Англия и Франция, а турско - югославската теза за необходимостта от румънски отстъпки носи щемпела на английското одобрение, се налага германското виждане. А Германия, с оглед на предстоящото ѝ настъпление на запад, продължава да е заинтересована от запазване спокойствието в Югоизточна Европа.

По времето, когато балканските държави разискват въпроса за Южна Добруджа, българските дипломати продължават да се въздържат от действия за

осъществяване на териториалните искания. Българското правителство дава ясно да се разбере, че основната му грижа е да запази страната вън от военния конфликт, поради което действията за задоволяване на българските териториални искания са минали на заден план; че въпреки това минималният размер на тези искания си остават границите от 1913 г.; че България дори и при пълно удовлетворяване на териториалните ѝ искания не би се обвързала със защита на външните граници на Балканите. С правителствената промяна в София, която довежда на министър-председателския пост проф. Богдан Филев, а за министър на външните работи е назначен Иван Попов, не настъпват промени в българската външнополитическа линия през този период.

Промяна на българската политика по Добруджанския въпрос

До края на месец март подходите на българската и румънската дипломатия относно решаването на добруджанския въпрос по същество съвпадат. И двете страни са на мнение, че териториалните въпроси помежду им могат да бъдат поставени за разрешаване на бъдеща мирна конференция. Българското правителство се надява, че тогава България ще може да получи Южна Добруджа без да се подлага на риска от преждевременни действия, които биха могли да въвлекат страната във войната. Румънските управляващи среди пък се надяват, че развитието на събитията до бъдещата мирна конференция би могло до такава степен да промени позициите на Румъния, че да снесе от дневен ред въпроса за изменение на нейните граници.

В началото на месец април обаче настъпват промени в българската позиция по добруджанския въпрос. На 4 април се провежда съвещание в българското външно министерство, на което се обсъждат най - важните и актуални външнополитически проблеми на страната. В заключението от работата на съвещанието, изработено от външния министър Иван Попов, Южна Добруджа е определена като най - достъпния и един от водещите за момента обекти на българските аспирации, чието възвръщане “би могло да стане и преди бъдещата конференция за мир”.⁴ Предвижда се това да се осъществи с

⁴ Кузманова А., От Ньой до Крайова, София, 1989, стр. 256

последователни дипломатически действия пред великите сили за спечелване на подкрепата им за уреждане на добруджанския въпрос по мирен път. В заключението отново се набляга върху българската позиция, че става дума за поправянето на една несправедливост и че в замяна на връщането на Южна Добруджа България е готова да сключи с Румъния пакт за ненападение, без обаче да влиза в Балканското съглашение.

По въпроса за Южна Добруджа съвещанието от 4 април има изключително важно значение. На него за първи път след избухването на Втората световна война се взема решение за напускане на изчаквателната позиция по добруджанския въпрос и за започване на дипломатическа дейност за неговото разрешаване. Това решение е повлияно от обстоятелството, че и англо - френският блок и силите на Оста, и Съветският съюз, и САЩ, и Югославия, и Турция признават справедливостта на българските искания към Румъния. Освен това уреждането на добруджанския въпрос преди бъдещата мирна конференция би имало предимството, че може да бъде признато от всички велики сили и по този начин България би запазила Южна Добруджа независимо от изхода на войната.

Българското решение да се действа за мирното разрешаване на Добруджанския въпрос не внася корекции в поведението спрямо Румъния. Въпреки че през този период се появява известно напрежение в отношенията между България и Румъния, българската дипломатическа инициатива се придържа към основните насоки на възприетата на съвещанието от 4 април политическа линия.

Въпреки че румънската дипломация се стреми да отложи и евентуално по - нататък да снесе от дневен ред поставянето на въпроса за Южна Добруджа, в тежкото положение, в което се намира Румъния в този момент, тя е принудена, макар и само на думи, да покаже готовност за териториални отстъпки на България в бъдеще. По този начин румънската дипломация косвено признава справедливостта на българските искания и също изменя политиката си спрямо добруджанския въпрос.

След германското нападение върху Дания и Норвегия, София избягва всякакви ангажименти спрямо англо - френския блок, които могат да изглеждат обвързващи за България. От Лондон и Париж българската дипломация търси преди всичко признание за справедливостта на българските искания. На 8 април 1940 г. във Форин Офис се провежда конференция по актуалните политически и

стопански проблеми на Югоизточна Европа, на която специално са повикани британските дипломатически представители в балканските страни. По въпроса за Южна Добруджа е решено да се накара румънското правителство да обещае, че той ще бъде разгледан на бъдещата мирна конференция, което да бъде потвърдено и от правителствата на съюзниците. Това не води до развитие на въпроса, тъй като румънската дипломация вече е проявявала подобна готовност и от нея всъщност не се иска нищо друго освен да повтори обещанията си.

Благоприятното отношение на Съветския съюз по добруджанския въпрос не се е променило, но българското правителство продължава да отхвърля и най-малките намеци за съгласуваност на българската със съветската политика.

Изоляцията на САЩ след Първата световна война довежда до ненамесата им и в европейските териториални проблеми. Благоприятната позиция на САЩ по добруджанския въпрос на Парижката мирна конференция обаче дава надежда, че Вашингтон ще признае справедливостта на българските претенции за Южна Добруджа.

Основният обект на дипломатическите действия на България и след 4 април продължава да е Германия. На нея и на Италия се разчита да склонят Румъния към мирни отстъпки. За тази цел се използват всякакви доводи, но най-вече се спекулира с позицията на англо-френския блок и на Съветския съюз, като се изтъква възможността възвръщането на Южна Добруджа да се извърши с тяхна подкрепа и без Германия.

В началото на месец май в Берлин П. Драганов излага пред външния министър на Германия Рибентроп намеренията на българското правителство за конкретния път, по който то смята да разреши добруджанския въпрос. Драганов изтъква, че се обмисля идеята за мирно уреждане на проблема чрез преки българо-румънски преговори и иска мнението на Вилхелмщрасе по този въпрос. Рибентроп, без да даде конкретен отговор, препоръчва на България да прояви търпение.

На 9 май 1940 г. германските войски нахлуват в Люксембург, Белгия и Холандия. На 10 май започва настъплението във Франция. Месец по-късно във войната влиза и Италия.

Германските военни победи водят до окончателното ориентиране на Румъния към Германия. Румънските управляващи се надяват, че по този начин ще накарат Берлин и Рим да се ангажират със запазването на румънската териториална цялост. Това буди големи тревоги в София.

В условията на очертаващото се скорошно поражение на Франция българските постъпки пред Германия и Италия зачестяват. На 14 юни българската легация в Берлин отново иска германското мнение относно възможността за преки българо - румънски преговори. Отговор обаче отново не се получава.

На 22 юни капитулира Франция. Два дни по - късно съветският комисар по външните работи В. Молотов съобщава на германския посланик в Москва, че съветското правителство възнамерява да реши бесарабския въпрос чрез съглашение с Румъния без прилагане на сила, което обаче ще стане неизбежно при румънски отказ да върне Бесарабия и Северна Буковина. На следващия ден Молотов прави същата декларация и пред италианския посланик в Москва. Въпреки несъгласието си, в Берлин решават да не оказват противодействие на Москва. Хитлер и Рибентроп обаче решават да се противопоставят на всякакви действия от страна на Унгария и България, за да се избегнат по - големи усложнения.

На 26 юни 1940 г. съветското правителство връчва на Румъния нота с искане за мирно предаване на Бесарабия и Северна Буковина на СССР в срок от 24 часа.

Изплашена, румънската дипломация спешно проучва становищата на страните от Балканското съглашение относно поведението им в случай на българска или унгарска намеса при евентуален румъно - съветски конфликт. Гърция отговаря уклончиво, Югославия заявява, че ще съгласува поведението си с това на Гърция и Турция и най - категорично се изказва Турция, която заявява твърдо, че ще окаже помощ на Румъния.

Междувременно от Берлин и Рим пристига препоръка, Румъния да приеме съветските искания. На 28 юни съветските войски влизат в Бесарабия и Северна Буковина, а до 30 юни 1940 г. новата съветско - румънска граница е вече установена.

След приемането на съветските искания в Румъния се изостря тревогата относно реакцията на Унгария и България. Румънското правителство засилва настояванията си пред Берлин и Рим да блокират очакваните унгарски и български действия по трансилванския и добруджанския въпрос, като в замяна обещава по - тясно и окончателно обвързване на румънската политика с тази на Оста. За силите на Оста обаче, които са сигурни в ориентацията на Румъния към

тях, не е необходимо да предприемат такава стъпка, която може да изостри отношенията им със СССР, Унгария и България.

Дейността на българската дипломация за поправянето на една несправедливост

Действията на Съветския съюз за възвръщане на Бесарабия и Северна Буковина полагат началото на мирния ревизионистичен процес на Балканите и създават условия за благополучното разрешаване на добруджанския въпрос.

Непосредствено след като в София се получава новината за съветската нота, българският външен министър излага пред пълномощните министри на Германия и Италия българската позиция по добруджанския въпрос в новата обстановка. Българският дипломат отправя въпрос, какво да прави при така създадалата се обстановка, като не пропуска да отбележи, че българското правителство се нуждае от германската ангажираност, която да гарантира мирното разрешаване на добруджанския въпрос. Драганов не пропуска отново да внуши, че Германия няма да има полза, ако България уреди добруджанския въпрос с руска помощ.

На 29 юни 1940 г. в дипломатическата офанзива по добруджанския въпрос се включва и цар Борис. Той заявява на Рихтхофен, че положението му ще стане непоносимо, ако Германия не издейства връщането на Южна Добруджа. Царят дори заплашва с възможен преврат в полза на Москва и в ущърб на Берлин. Германският пълномощен министър призовава към търпение, но обещава подкрепа при една бъдеща мирна конференция.

По същото време британският пълномощен министър Рендел заявява на Филов, че Англия е готова да подкрепи българското искане за Южна Добруджа и би приветствала всяко благоприятно за България решение на въпроса. Запазило се е и благосклонното за България становище на САЩ, макар че американските държавници продължават да не желаят да се ангажират при решаването на спора.

Докато след връчването на съветската нота в Румъния България сондира мнения с оглед мирното разрешаване на добруджанския проблем, унгарското правителство решава, че е настъпил моментът за удовлетворяване на унгарските

аспирации към Трансилвания със сила. На 28 юни унгарският пълномощен министър в София Юнгерт - Арноти уведомява Иван Попов за това и се интересува, дали може да разчита на съвместни унгарско - български действия против Румъния. Попов отговаря, че разликата в стратегическото положение на двете страни е много голяма - докато Унгария е опряна на Германия, България е заобиколена от страни, договорно задължени да окажат помощ на Румъния в случай на българско нападение.

В същото време Хитлер, макар и де е убеден в законните претенции на Унгария спрямо Румъния, не е уверен, че е настъпил моментът за тяхното осъществяване. Затова от Берлин и Рим препоръчват на Будапеща търпение, обявявайки се против въоръжени действия срещу Румъния. Напрежението по унгаро - румънската граница обаче продължава да расте.

При така създамата се обстановка, в България започва широкообхватна манифестация на българо - унгарското сближение. Увлечени от примера на Унгария, Филов и Попов решават да изменят указанията на царя за мирно уреждане на добруджанския въпрос, да обявят мобилизация и да влязат в Добруджа. Цар Борис обаче се обявява против и съветва да се допитат до Рим и Берлин относно ефекта от подобна стъпка. От там съветват българското правителство да не прибегва до сила.

Наред с приготовленията в страната, българската дипломация продължава сондажите в европейските столици. В началото на юли съветският пълномощен министър в София уведомява Иван Попов, че съветското правителство признава справедливостта на българските искания за Южна Добруджа и го уверява, че ако занапред те се поставят за разглеждане на международна конференция, то ще ги подкрепи. Същевременно от съветска страна се подхвърля идеята, че България би могла да си възвърне не само Южна, а цяла Добруджа и по този начин да излезе на устието на река Дунав и да се установи обща българо - съветска граница. Изказвания в такъв дух правят също началникът на Външния отдел към Комисариата на отбраната на СССР и руският дипломатически представител в Берлин.

В същото време българската дипломация засилва своя натиск и върху Вилхелмщрасе. На 10 юли, в деня на срещата на Хитлер с Телеки и Чаки, Иван Попов нарежда на Драганов да съобщи във Вилхелмщрасе, че съветският посланик в София е декларирал, че СССР поддържа българските искания за Добруджа.

За целите на дипломатическия натиск се използва дори Фердинанд. Той се обръща с лично писмо до Хитлер, като изтъква колко е важно за германската политика на изток България да получи Южна Добруджа чрез посредничеството на Германия.

След този натиск дипломацията на Германия и Италия разбира, че протакането на добруджанския въпрос ще накърни влиянието на Оста на Балканите. В Рим и Берлин се страхуват, че България може да уреди своя спор с Румъния със съветска помощ. Но най-много те се опасяват от преждевременни безредици на Балканите, които биха затруднили войната на запад. Имено поради това, на 15 юли Хитлер изпраща писмо до крал Карол, в което поставя желаното от Букурещ тясно сътрудничество с Германия в пряка зависимост от румънската готовност да постигне разрешаването на откритите въпроси чрез преки преговори с Унгария и България. Българското правителство е уведомено за този нов германски ход, но е посъветвано да изчака румънския отговор преди да влезе в преки преговори с румънското правителство.

След като се среща с германския и италианския пълномощен министър, Иван Попов изпраща до Драганов специална директива да изтъкне в Берлин, че в случая с българските искания към Румъния става въпрос за поправянето на една несправедливост и че исканията на България за връщане на Южна Добруджа в границите ѝ до 1913 г. са скромни, но изключително важни за българите и те няма да отстъпят от тях, без това да се отрази върху обществения живот в страната.

Опасенията, които изпитва Попов относно опитите на румънската дипломация да се измъкне от засягащите я териториални въпроси, се оказват основателни. Румънските управници се надяват, че с още по-засилена сервилничене към Германия ще могат да проточат решаването на трансилванския и добруджанския въпрос или да сведат до минимум отстъпките, които Румъния трябва да направи на Унгария и България. За тази цел Румъния удвоява доставките на петрол и значително увеличава количеството на зърнени храни за Германия.

На 26 юли 1940 г. новите румънски управници министър-председателят Джигурту и външният министър Манойлеску посещават Берлин. За следващия ден е насрочена срещата на Хитлер с Филов и Попов. В Залцбург българските държавници се срещат първо с Рибентроп, който прави пред тях едно дълго изложение за германската политика на Балканите. Той подчертава, че Третият

райх защитава “мира и спокойствието”⁵ на Балканите и допълва, че ако там избухнат безредици, Германия ще се дезинтересира от района. Рибентроп съобщава, че Хитлер е препоръчал на румънския крал да се споразумее със съседите си и че той се е съгласил на преки преговори. В отговор на това българските делегати излагат опасенията си, че румънската дипломация, следвайки досегашното си поведение, ще започне да отлага преговорите и да разиграва съседите си, а румънските изстъпления в Южна Добруджа през последните дни стават все по - чести и налагат бързо решение.

Следобед към срещата се присъединява и Хитлер. Той заявява, че е съгласен с българското искане, включително и за Силистра, но иска да не се прави никаква връзка между добруджанския и трансилванския въпрос и отказва да поеме арбитражна роля. Накрая, говорейки за балканските проблеми, той заявява, че “ако някой посегне на балканските интереси, ударът ще бъде страшен”.⁶

С тази среща акцията на българската дипломация за спечелване на международна подкрепа за уреждането на добруджанския въпрос приключва. Двете най - ангажирани на Балканите велики сили - Германия и СССР, застават окончателно на българска страна.

При това положение на 2 август 1940 г. Коронният съвет на Румъния упълномощава външното министерство да започне преговори с Унгария и България. От 3 до 5 август със специална мисия в София е изпратен румънският посланик в Белград Къдере. В проведените разговори той излага същината на румънските предложения: пълна размяна на населението, включващо румънци, живеещи в България и българи, живеещи в Румъния извън Южна Добруджа; ректификация на българо - румънската граница като Румъния запазва градовете Силистра и Балчик. Първото искане се приема, но за второто от българска страна остават непреклонни. По този начин се постига договореност само по въпроса за мястото на бъдещите българо - румънски преговори - Крайова. От София настояват обаче преговорите да започнат след като се постигне предварителна договореност по териториалните въпроси.

На 12 август Джигурту и Манойлеску изпращат декларация до българското правителство, в която настояват то да се откаже от връщането на

⁵ *Марков Г.*, Добруджанският въпрос и герmano-съветските отношения, сп. Векове, 1981 г., бр. 3, стр. 26

⁶ *Филов Б.*, Дневник, София, 1990 г., стр. 208

Силистра и Балчик. Два дни по - късно на Манойлеску е предаден българският отговор, в който недвусмислено се потвърждава, че България иска връщането на Южна Добруджа в границите ѝ от 1913 г. На 16 август румънското правителство изпраща в София ново предложение с покана официалните българо - румънски преговори да започнат на 19 август в Крайова. В него се излага виждането, че Румъния и България имат еднакви основания и етнически права в Южна Добруджа, настоява се Румъния да си запази Силистра и крайбрежната ивица на север от Балчик. Освен това се иска да бъде постигнато предварително съгласие по следните въпроси:

1. Опразването на териториите, които Румъния ще отстъпи на България, да се осъществи в достатъчно дълъг период и само след сключване на всички съглашения, отнасящи се до него.
2. Българите от Северна Добруджа задължително да се преместят в България, а румънците от териториите, които предстои да бъдат преотстъпени на България, да имат свобода на избор. Българското правителство да заплати движимото и недвижимото имущество на румънското население, което ще напусне областа.

Успоредно с това крал Карол изпраща на цар Борис лична паметна бележка с молба Силистра и Балчик да бъдат оставени на Румъния като необходими за стопанското ѝ развитие. За Балчик се дава обещание да бъде превърнат в свободно пристанище, като се привеждат и емоционални мотиви (там е погребано сърцето на майката на крал Карол). Всичко това освен другото цели и води до протакане разрешаването на добруджанския въпрос.

Българското правителство приема преговорите да започнат на 19 август, но отказва да поеме ангажименти относно начина и срока на опразване на Южна Добруджа.

Възприетата от Букурещ тактика на забавяне и създаване на трудности продължава и на преговорите в Крайова. Делегацията на България се състои от Светослав Поменов, Теохар Папазов, петима технически съветници и петима експерти. Главен румънски делегат е пълномощният министър Крециану.

Още на първото заседание на 19 август 1940 г. Крециану поставя отново румънските претенции за запазването на Балчик. Българските делегати

отхвърлят искането, мотивирайки го с опасността да се повтори зловещият пример на Данциг.

Искането на румънската дипломация относно продължителността на периода за опразване на Южна Добруджа в различните заседания варира от десет седмици до три месеца от момента на подписване на българо - румънското съглашение. От българска страна настояват за двуседмичен срок, тъй като в интерес на добруджанското население може да се определи период, по време на който в областта да се установи смесена администрация, като същевременно в Южна Добруджа навлезе и българска армия, което румънската делегация не приема.

На третото заседание, състояло се на 20 август, Крециану предлага да се възприеме принципа на задължителното изселване на българите от Румъния и настоява да се създаде една комисия, която да подготвя частта от исканията, отнасяща се до изследванията. Поменов се противопоставя на това румънско искане като заявява, че мнението на българското правителство е да не се извършва насилствено изселване, тъй като то противоречи на принципите на хуманизма, а да се приеме принципа на свободното изселване, което е в интерес на добрите връзки между двете страни. Въпреки това комисията е създадена. Българската отстъпчивост по този въпрос окуражава румънската делегация.

Сериозни затруднения в преговорите създават и прекомерните румънски претенции по финансовите въпроси. Фактически румънското правителство иска българската държава да даде обезщетение за имотите на румънските колонисти, които те са заграбили от българското население.

На 24 август 1940 г. на срещата на военните съветници генерал Попов и генерал Потопеяну отново се повдига териториалният въпрос. Румънският генерал заявява, че Румъния претендира за благосклонност поради участието ѝ в освобождението на България. Отказали се вече от Силистра и Балчик, сега румънците искат да присъединят към тяхната територия двата вклиняващи се триъгълника (единият 20 км. източно от Силистра), за да може Румъния да осигури своята отбрана. Ген. Попов категорично отказва, придържайки се стриктно към исканията за границата от 1913 г. Така преговорите още от първите дни навлизат в много трудна фаза.

На 30 август 1940 г. е подписан Вторият виенски арбитраж относно Трансилвания. Във Виена румънският външен министър поема ангажимент уреждането на румъно - унгарските въпроси да не забавя окончателното

оформяне на съглашението с България. Въпреки това обаче в хода на преговорите възникват трудности, предизвикани от румънската страна, която настоява влизането на българската войска в областта да започне на 1 октомври, докато българската делегация настоява за втората десетдневка на септември. Преговорите са прекратени за повече от 48 часа.

На 5 и 6 септември 1940 г. от Берлин и Рим са изпратени телеграми съответно до германския и италианския пълномощен министър в Букурещ с инструкции да заявят пред отговорните румънски фактори, че преговорите в Крайова са прекъснати поради неотстъпчивостта на румънските представители във връзка със срока за започване на опразването на Добруджа. Румънската делегация е обвинена и в неспазване на дадените от румънската страна уверения, че Виенският арбитраж няма да забави българо - румънското съглашение.

На 6 септември 1940 г. крал Карол абдикира. Властта преминава в ръцете на генерал Антонеску и в страната се установява военнофашистки режим.

След упражнения от Германия и Италия натиск, румънската дипломация отстъпва в преговорите. На 7 септември 1940 г. в Крайова се подписва договор за мирно възвръщане на Южна Добруджа на България.

Крайовският договор определя като “окончателна и вечна” новата българо - румънска граница.⁷ Той съдържа клауза за задължителна размяна на населението, като се репатрират равен брой румънци от Южна Добруджа и българи от Северна Добруджа. Към размяната на населението трябва да се пристъпи в срок от 3 месеца след размяната на ратификационните документи, които трябва да са готови до 15 септември 1940 г. Неразделна част от договора са и различните приложения към него:

- Протокол, според който новата граница “ще тръгва от Дунава непосредствено под Силистра, за да стигне до Черно море на около 8 километра южно от Мангалия”⁸;

- Спогодба върху начините на опразване на Южна Добруджа от румънската административна и военна власт и прехвърлянето ѝ към България, което трябва да се извърши между 20 септември и 1 октомври 1940 г.;

⁷ Договор между България и Румъния, сключен на 7 септември 1940 г. в Крайова, сп. Родина, 1996 г., бр. 1, стр. 131

⁸ Пак там, стр. 134

- Спогодба относно размяната на българското и румънското население;
- Финансова спогодба, с която българското правителство се задължава да изплати на румънското сумата от един милиард леи като компенсация за румънската собственост в Южна Добруджа.

На 21 август 1940 г., възторжено посрещната от българското население, българската армия влиза в Южна Добруджа.

Присъединяването на Южна Добруджа предизвиква всеобщо одобрение сред българското общество. Над 10 хиляди души манифестират пред съветското консулство във Варна, изразявайки благодарността си към съветското правителство. В Пловдив преминава многолюдна демонстрация с лозунги за българо - съветската дружба. На 10 септември 1940 г. българският пълномощен министър в Москва И. Стаменов предава благодарността на българското правителство. Благодарности за съдействието при решаване на добруджанския въпрос са изказани и във Вилхелмщрасе и Англия.

ЗАКЛЮЧЕНИЕ

С подписания в Крайова на 7 септември 1940 г. договор Южна Добруджа е върната на България. Справедливостта на мирното възвръщане на областта е призната и от СССР, и от Англия, и от САЩ. Фактът, че българските аспирации са признати за справедливи от всички велики сили, е от решителна важност за България. Независимо че в хода на конкретните действия за възвръщането на областта българската дипломация се опира предимно на Германия и Италия, тя полага усилия за запазване на благоприятното отношение и в Съветския съюз, Англия и САЩ. След благополучното разрешаване на добруджанския въпрос българското правителство благодари на силите на Оста, но не пропуска да изкаже благодарност и на съветското и английското правителство.

Уреждането на въпроса за Южна Добруджа е безспорно постижение за българската външна политика през Втората световна война. В сложната външнополитическа обстановка на избухналата Втора световна война българската дипломация неизменно и последователно следва своята цел - връщането на Южна Добруджа на България. Независимо от някои неизгодни за българската страна постановления, Крайовският договор от 7 август 1940 г. поправя една источеска несправедливост, наложена на България в Ньой през 1919 г. В Крайова са възстановени историческите права на българската нация върху земи, където се е родила българската държава. Този акт е от изключително значение за развитието на балканските отношения. Той показва, че спорните въпроси на Балканите могат да се решават не само с оръжие, чрез войни, а и по пътя на мирното установяване на историческите права на балканските народи.

Използвана литература:

1. Генчев, Н., Възвръщане на Южна Добруджа към България през 1940 г., сп. Исторически преглед, 1969, бр. 6
2. Гърдев, К., Унгария и възвръщането на Южна Добруджа към България, сп. Векове, 1985, бр. 2
3. Договор между България и Румъния, сключен на 7 септември 1940 г. в Крайова, сп. Родина, 1996, бр.1
4. Кузманова, А., От Ньой до Крайова, изд. "Наука и изкуство", С., 1989

5. Марков, Г., Добруджанският въпрос в германо - съветските отношения (февруари - септември 1940 г.), сп. Векове, 1981, бр.3
6. Сирков, Д., Външната политика на България 1938-1941 г., С., 1979
7. Стоилов, Т. (ред.), История на България, изд. Абагар, С., 1998
8. Филов, Б., Дневник, Издателство на Отечествения фронт, С., 1990
9. Манчев, К., История на Балканските народи XIX - XX в., изд. "проф . Марин Дринов", С., 1999
10. Стефанов, Г., Международните отношения и външната политика на България 1789 - 1970 ., изд. "Наука и изкуство" ,С., 1977

Благодарение на Изабела Борисова Томова от УНСС